

Onvoltooide emancipatie

De invloed van studiekeuze en gezinsvorming op de arbeidsmarktpositie van jonge mannen en vrouwen

Nils Duquet, Ignace Glorieux, Ilse Laurijssen en Yolis Van Dorsselaer¹

Summary

The incomplete emancipation. The influence of fields of study and family formation on labour market outcomes of young men and women

Despite obtaining a higher educational attainment, Flemish women are characterized by lower labour market positions than men. Using regression and decomposition analyses on data from the longitudinal SONAR-survey on the transition from school to work in the Flemish part of Belgium, we examine to what extent subject choice and processes of family formation can explain the gender differences in labour market positions at the age of 26 (N=2060). We find that both the field of study as well as family formation have an important effect on labour market outcomes and that these factors can partially explain the gender gap. Both factors, however, differ in their interaction with gender. While fields of study have a similar effect for both men and women, family formation has a negative impact on the labour market position of women only.

1. Inleiding

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog is de kloof tussen mannen en vrouwen wat betreft het onderwijsniveau geleidelijk aan gedicht. In de meeste westerse landen volgen evenveel meisjes als jongens onderwijs (Gallagher, 1997). Naarmate meisjes in hun onderwijsloopbaan minder gehinderd worden door culturele barrières en traditionele rollenpatronen, stijgt de belangstelling voor het differentieel presteren van jongens en meisjes op school. In deze context kwamen de slechtere schoolprestaties van jongens duidelijk op de voorgrond (Boaler, 1998). In Vlaanderen blijken de meer problematische schoolcarrières van jongens duidelijk uit onderwijsstatistieken. Ook recente studies van Derks en Vermeersch (2001, 2002) over de differentieel schoolprestaties illustreren de betere prestaties van meisjes. Men zou verwachten dat betere schoolprestaties ook leiden tot betere posities op de arbeidsmarkt. Er zijn echter (nog) geen indicaties dat vrouwen hun achterstand op de arbeidsmarkt hebben ingehaald. De loonongelijkheid tussen mannen en vrouwen blijft groot en vrouwen nemen nog altijd veel minder dan

mannen leidinggevende posities in (Glorieux & Vandeweyer, 2002; Meulders & Plasman, 2002). Slechts één op de vijf kaderleden van de 30.000 grootste Belgische bedrijven in 2001 is vrouwelijk en slechts 5 procent van deze grote ondernemingen wordt geleid door een vrouw (Trends, 2001). Ook in de meer zachte sectoren – zoals de universiteiten – stoten vrouwen niet door naar de top. Het aandeel vrouwen neemt af, naarmate de academische graad stijgt. Onder het assisterend personeel aan Vlaamse universiteiten vinden we 45 procent vrouwen, bij de gewoon hoogleraren nog slechts 7 procent (Steegmans & Van Haegendoren, 2003).

In deze bijdrage gaan we dieper in op de discrepantie tussen de goede onderwijsprestaties van meisjes en hun achtergestelde positie op de arbeidsmarkt. We richten onze aandacht hoofdzakelijk op twee mogelijke verklaringen die vaak in de literatuur worden vermeld. Enerzijds wordt de nadelige positie van vrouwen bij hun arbeidsmarktintrede vaak verklaard als gevolg van een seksspecifieke keuze van studierichting (zie bijvoorbeeld Brown & Corcoran, 1997; Elchardus, Huysseune & Scheys, 1992). De studiekeuze heeft een duidelijk effect op de vaardigheden die deze jongeren bezitten op het moment dat ze de arbeidsmarkt betreden. Aangezien niet alle vaardigheden in dezelfde mate worden geapprecieerd, kunnen we ervan uitgaan dat bepaalde studierichtingen het, bij een gelijk studieniveau, beter doen op de arbeidsmarkt dan andere. Het numerieke overwicht van jongens in de harde richtingen (wetenschap en technische richtingen) en van meisjes in de meer zachte richtingen (medische en sociale richtingen, onderwijs) zou volgens deze hypothese in belangrijke mate de sekseverschillen op de arbeidsmarkt kunnen verklaren, aangezien de beroepen die men aanleert in de harde richtingen relatief goed in de markt liggen, terwijl deze uit de zachte richtingen juist minder kansen bieden op de arbeidsmarkt. Anderzijds hebben we in dit onderzoek ook aandacht voor de mogelijke invloed van gezinsvorming op de transitie van school naar werk. Vreemd genoeg is hier nog maar weinig onderzoek naar gedaan. Gaskell (1992) schrijft dit gebrek aan onderzoek toe aan een fixatie van mannelijke onderzoekers op standaard mannelijke levenslopen. Wel wordt vaak aangegeven dat het samenwonen met een partner en het moederschap voor vrouwen een belemmering zijn bij het uitbouwen van een loopbaan (zie bijvoorbeeld Carrier, 1995; Dykstra & Fokkema, 2000; Gaskell, 1992; Van der Lippe & Van Doorne-Huiskes, 1995; Mason & Goulden, 2004; Peters & Du Bois-Reymond, 1990; Tijdens & De Ru, 1988; Waldfogel, 1997). Bij mannen zou dit vrij weinig invloed hebben op hun kansen op de arbeidsmarkt (zie bijvoorbeeld Mortelmans, Van Ourti & Verstreken, 2002).

Bij de meeste onderzoeken naar de (nadelige) invloed van gezinsvorming op de carrière van vrouwen ligt de focus op de gevolgen op langere termijn. In deze bijdrage gaan we echter na in welke mate de studiekeuze en patronen van gezinsvorming de verschillen tussen mannen en vrouwen reeds vanaf de start van de loopbaan kunnen verklaren. Inzoomen op jonge mannen en vrouwen is belangrijk, aangezien onderzoek van onder meer Blossfeld (1985) aangeeft dat dit een cruciale periode is voor het verdere verloop van de loopbaan en dat de eenmaal opgelopen achterstanden voor vrouwen vaak moeilijker zijn in te halen dan voor mannen. Zo geldt voor zowel mannen als vrouwen dat bepaalde keuzes in de eerste fase van de loopbaan (zoals sector van tewerkstelling, fulltime of in deeltijd werken, niveau van intrede) vaak gevolgen hebben die de latere loopbaan verregaand kunnen beïnvloeden. De studie van de genese van genderver-

schillen bij het prille begin van de loopbaan lijkt ons dan ook cruciaal om de verschillen in de latere fases in de levensloop beter te kunnen begrijpen en te duiden. Onze keuze voor de studie van mannen en vrouwen bij de aanvang van hun loopbaan is verder ook ingegeven door de toch wel pijnlijke vaststelling dat de achterstand van vrouwen zich inderdaad reeds zo kort na de intrede op de arbeidsmarkt manifesteert. Hoe komt het dat in een samenleving die het meritocratische ideaal zo hoog in het vaandel draagt de in vele opzichten beter opgeleide jonge vrouwen zich vanaf het begin van de loopbaan in minder gunstige posities laten manoeuvreren? De meerwaarde van dit artikel bestaat er verder in dat we niet alleen analyseren hoe kenmerken als studiekeuze en gezinsvorming de arbeidsposities van mannen en vrouwen bepalen, maar ook dat de bijdrage van die kenmerken tot de ongelijke arbeidsposities via een decompositie-analyse wordt 'ontvouwd' in deelcomponenten.

2. Achtergrond en hypothesen

2.1 Minder vlotte arbeidsmarktintrede van vrouwen ondanks hun voorsprong in het onderwijs

In de geïndustrialiseerde landen zijn vrouwen tijdens de twintigste eeuw, en vooral de tweede helft ervan, steeds meer gaan participeren aan het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Claes, Lambrecht en Schuttringer (1984) onderzochten de onderwijsparticipatie in Vlaanderen gedurende de periode 1956-1983, en concludeerden dat meisjes de afgelopen vijftig jaar hun achterstand in scholingsgraad geleidelijk hebben ingehaald. Recente cijfers (Derks & Vermeersch, 2001, 2002) tonen duidelijk aan dat vrouwen ook hun achterstand in het hoger onderwijs volledig hebben ingelopen en dat dit een lineair proces is geweest. In 1998 waren er voor het eerst meer meisjes ingeschreven aan de Vlaamse universiteiten dan jongens. Terwijl er in 1956 voor elke honderd jongens nog maar 21,7 meisjes studeerden aan de Vlaamse universiteiten, tellen we in 1998 101,8 meisjes tegen honderd mannelijke studenten. Uit Europees onderzoek (Iacovou & Berthoud, 2001) blijkt dat vrouwen niet alleen hun achterstand op het vlak van schoolparticipatie, maar ook op het vlak van het bereikte onderwijsniveau hebben weggewerkt. Ook voor Vlaanderen zijn er duidelijke aanwijzingen dat meisjes beter presteren op school dan jongens. Zo blijkt dat meisjes tijdens het secundair onderwijs beduidend minder vaak blijven zitten dan jongens, dat ze minder vaak overstappen van de ene onderwijsvorm naar de andere en dat ze in iets grotere mate hun hele schoolloopbaan doorbrengen in het algemeen secundair onderwijs, wat vaak wordt beschouwd als het gunstigste schooltraject met betrekking tot latere kansen in het hoger onderwijs (Belet & Laurijssen, 2002; Duquet, Glorieux, Laurijssen & Van Dorsselaer, 2005a). Verder hebben jonge vrouwen, mede als gevolg van het gunstiger verloop van hun schoolloopbaan, gemiddeld een hoger opleidingsniveau dan hun mannelijke leeftijdsgenoten.

De toenemende participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt betrof in eerste instantie vooral tewerkstelling in de typisch 'vrouwelijke' beroepen en sectoren. In de afgelopen decennia zijn vrouwen ook steeds vaker typisch mannelijke beroepen gaan uitoefenen (Costa, 2000).

Deze historische trend neemt echter niet weg dat mannen in de meeste geïndustrialiseerde landen nog steeds vaker de beste arbeidsmarktposities innemen. Recente cijfers van Eurostat (Hardarson & Romans, 2005) tonen aan dat vrouwen, ongeacht hun opleidingsniveau, gekenmerkt worden door een lagere werkzaamheidsgraad. Dat ze, ongeacht de sector, vaker in deeltijd en met een tijdelijk contract werken. Uit een groot aantal studies blijkt ook dat vrouwen minder verdienen dan mannen. Reskin en Padavic (1994) argumenteren zelfs dat werkgevers mannen altijd al meer hebben betaald dan vrouwen en dat deze differentiële beloning voorkomt in nagenoeg elk beroep en in elk land ter wereld. Uit recente gegevens (Zijkant, 2005) blijkt dat de loonkloof tussen mannen en vrouwen in België, in tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd, de afgelopen tien jaar niet kleiner is geworden. Relevant voor ons onderzoek is bovendien de bevinding van Kunze (2005) dat het verschil in inkomen tussen mannen en vrouwen reeds bestaat bij de arbeidsmarktintrede en dat dit verschil stabiel blijft gedurende de hele loopbaan.

Ook in Vlaanderen verloopt de overgang van onderwijs naar arbeidsmarkt minder vlot voor vrouwen dan voor mannen (Duquet, Glorieux, Laurijssen & Van Dorsselaer, 2005b). Zo ligt de werkzaamheidsgraad van jonge vrouwen lager dan die van de mannen. Eens aan het werk, komen vrouwen vaker in banen terecht waarin ze minder verdienen dan mannen en werken ze beduidend vaker in deeltijd en met een tijdelijk contract. Verder duurt het in het algemeen langer voor jonge Vlaamse vrouwen om hun eerste baan te vinden en werken ze vaker in banen met een lagere status dan hun mannelijke leeftijdgenoten (Belet, Glorieux & Laurijssen, 2004). Een belangrijke nuance is dat de sekseverschillen op de arbeidsmarkt afnemen met de scholingsgraad. Het man-vrouwverschil op de arbeidsmarkt blijkt overal in Europa kleiner bij hogeschoolden dan bij laaggeschoolden (Hardarson & Romans, 2005). In België is de genderkloof onder laaggeschoolden, vergeleken met de overige Europese landen, evenwel bijzonder groot: slechts in de Zuid-Europese landen is deze kloof groter (VDAB, 2003).

2.2 Mannelijke en vrouwelijke studierichtingen

Bovenstaande gegevens geven duidelijk aan dat de voorsprong van meisjes in het onderwijs blijkt te kenteren, zodra de jongeren hun intrede maken op de arbeidsmarkt. Deze ommekeer zou mogelijk het resultaat zijn van het verwerven van 'verkeerde' vaardigheden door meisjes tijdens hun (succesvolle) schoolloopbaan.

De *Human Capital*-theorie (Becker, 1964) beschouwt mensen als rationele actoren die hun levensloopuitkomsten willen maximaliseren door middel van investering in hun menselijk kapitaal. Mensen zouden investeren in hun opleiding om zo hun productieve vaardigheden te verhogen, en ze verwachten dat deze investering zichzelf terugbetaalt in hun toekomstige loopbaan. Investeren in een hoog opleidingsniveau is, volgens deze theorie, dan ook zinvol omdat personen met een hoger onderwijsniveau gekenmerkt worden door een hogere productiviteit waarvoor werkgevers bereid zijn deze potentiële werknemers een hoger loon te betalen. In navolging van deze gedachtegang is een uitgebreide onderzoekstraditie ontstaan naar het effect van onderwijsniveau op de arbeidsmarktkansen van jongeren en dit effect is dan ook goed gedo-

cumenteerde. Op deze aanpak is echter kritiek gekomen: door de gekozen studierichtingen te negeren, zoals in veel onderzoeken naar arbeidsmarktposities gebeurt, is er volgens Van der Velden en Wolbers (2000) ten onrechte geen aandacht voor een belangrijk aspect van de gevolgde opleiding. Niet alleen de hoeveelheid menselijk kapitaal is belangrijk voor de arbeidsmarkt-kansen, ook het specifieke type menselijk kapitaal speelt mogelijk een belangrijke rol. Pas aan het eind van de jaren tachtig ontstond er echter ook wetenschappelijke belangstelling voor het effect van studierichtingen, los van onderwijsniveau, op de arbeidsmarkt-kansen. Het hoeft geen betoog dat niet iedereen dezelfde vaardigheden aanleert op school. De gekozen studierichting beïnvloedt in sterke mate de vaardigheden en competenties die deze jongeren bezitten op het moment dat ze de school verlaten en hun eerste stappen zetten op de arbeidsmarkt. De aangeleerde vaardigheden zouden de arbeidsmarkt-kansen van jongeren dan ook tot op zekere hoogte bepalen. Werkgevers zijn immers geneigd werkkrachten te werven die reeds beschikken over de vaardigheden die nodig zijn voor de baan, eerder dan werkzoekenden die niet over deze vaardigheden beschikken en dus een intensievere training vereisen.

De afgelopen jaren is er vrij veel onderzoek uitgevoerd naar de relatie tussen de gevolgde studierichting van jongeren en hun arbeidsmarktpositie. Deze studies focussen vooral op loonverschillen. Zo kwamen Finnie en Frenette (2003) tot de conclusie dat de keuze voor bepaalde studierichtingen in Amerikaanse colleges wel degelijk zijn vruchten afwerpt op de arbeidsmarkt. Zowel mannen als vrouwen met een diploma in de gezondheidszorg, toegepaste wetenschappen/informatica, handel en wiskunde/fysica verdienen beduidend meer dan degenen met een diploma in het onderwijs, sociale wetenschappen en kunsten/menswetenschappen. Ook andere onderzoeken (bijvoorbeeld Altonji, 1994; Daymont & Andrisani, 1984; Dronkers & Bros, 1995) bevestigen dat de gekozen studierichting een belangrijke invloed heeft op het latere loon en beroepsprestige. Een recent Nederlands onderzoek (Van de Werfhorst, 2002) heeft meer specifiek aangetoond dat de verschillende vaardigheden en competenties die men aanleert in verschillende studiedisciplines een positieve impact hebben op het inkomen dat men verwerft, maar alleen indien de baan die men uitoefent in het verlengde ligt van de gevolgde studies.

Een belangrijk verschil in de schoolloopbanen tussen mannen en vrouwen is dat ze geneigd zijn te kiezen voor andere studierichtingen. Verschillende recente studies (bijvoorbeeld Finnie & Frenette, 2003; Joy, 2000; Kim & Kim, 2003; Van der Lippe & Van Doorne-Huiskes, 1995; Smyth, 2003; Sociaal en Cultureel Planbureau, 1998; Van Aerschot, Hermans & Verhoeven, 2004) stellen vast dat jongens vaker kiezen voor technische en wetenschappelijke richtingen, terwijl meisjes eerder voor medische, sociale en pedagogische richtingen kiezen. Twee bedenkingen zijn hierbij belangrijk. Ten eerste lijken deze sekseverschillen op het vlak van studiekeuze de afgelopen decennia kleiner te worden (Van der Lippe & Van Doorne-Huiskes, 1995; Sociaal en Cultureel Planbureau, 1998). Ten tweede kiezen niet alle meisjes even sterk voor de typische 'meisjesrichtingen'. Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van Dryler (1998) dat kinderen uit de hogere sociale klassen vaker een atypische studiekeuze maken dan kinderen uit de lagere sociale klassen.

Een vaak aangehaalde verklaring voor de sekseverschillen op het vlak van studierichtingen is de traditionele sekserol-socialisering. De percepties die jongens en meisjes hebben van bepaalde

studierichtingen en omtrent hun eigen capaciteiten spelen een belangrijke rol bij de sekserol-conforme studiekeuze. Zo beschouwen jongens de typische 'meisjesrichtingen' eerder als saai, terwijl ze de 'jongensrichtingen' juist interessant vinden. Andersom percipiëren meisjes de 'jongensrichtingen' eerder als moeilijk en de 'meisjesrichtingen' juist als makkelijk. Hierdoor bestaan er ook sekseverschillen op het vlak van carrièrewensen van jongens en meisjes: jongens hopen in de meer technische banen terecht te komen, terwijl meisjes streven naar een meer op mensen gericht beroep (Colley, 1998). Elchardus, Huysseune en Scheys (1992) argumenteren dat de verschillen in studiekeuze tussen mannen en vrouwen vrij stabiel zijn over de tijd, omdat ze gebaseerd zijn op een specifieke culturele invulling van 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' in termen van een 'externe' versus een 'interne' gerichtheid. Door hun 'natuurlijke' band met kinderen (als gevolg van het baren) zou de vrouwelijke sekserol meer gericht zijn op het interne gezinsleven, en meer bepaald op de opvoeding en het huishouden, terwijl de traditionele mannelijke rol hoofdzakelijk verankerd ligt in de externe (beroeps)wereld en het inkomen dat hij daar verwerft om zijn gezin te onderhouden (Parsons, 1956). Hierdoor zouden mannen geneigd zijn te kiezen voor de meer 'externe' studierichtingen, dit zijn disciplines die zich toelleggen op de controle van de natuurlijke omgeving, terwijl vrouwen eerder voor de 'interne' studierichtingen kiezen, zijnde disciplines die gericht zijn op 'cultuur maken' of op het regelen van het menselijk handelen en sociale interactie. Als gevolg van deze verschillen op het vlak van socialisatie verwerven mannen en vrouwen andere voorkeuren, aspiraties en vaardigheden.

Aangezien niet alle studies in dezelfde mate beloond worden op de arbeidsmarkt, is het mogelijk dat de achtergestelde positie van vrouwen bij de arbeidsmarktintrede kan worden toegeschreven aan deze verschillen in gekozen studierichting: door systematisch voor de 'verkeerde' studierichtingen te kiezen zouden vrouwen hun kansen op de arbeidsmarkt gevoelig beknotten. De conclusies van internationaal onderzoek hieromtrent zijn echter niet eenduidig. Terwijl Joy (2000) vond dat de sekse-specifieke studiekeuze vrijwel geen effect had op de verschillende arbeidsmarktposities van mannen en vrouwen, kwamen andere onderzoeken (bijvoorbeeld Brown & Corcoran, 1997; Davies & Guppy, 1997; Gerhart, 1990; Kalmijn & van der Lippe, 1997; Kim & Kim, 2003; Marini & Fan, 1997) tot de conclusie dat de keuze van verschillende studierichtingen een deel van de sekse-ongelijkheid op de arbeidsmarkt verklaart. In Vlaanderen werd deze hypothese onderzocht door Elchardus, Huysseune en Scheys (1992). Hun analyses tonen aan dat de traditionele sekse-specifieke studiekeuzes erg nadelig zijn voor jonge vrouwen. Door disproportioneel de 'intern-georiënteerde' studierichtingen te volgen, kiezen ze meteen voor studierichtingen die opleiden tot beroepen met minder gunstige arbeidsmarkt-kansen. De auteurs besluiten dan ook dat sekserollen, via de keuze voor bepaalde studierichtingen, een gedeeltelijke verklaring bieden voor de sekseverschillen op de arbeidsmarkt.

Een andere vaak gehoorde verklaring voor de typisch verschillende keuze van studierichtingen is dat jongens en meisjes rekening houden met andere 'levensplannen' (bijvoorbeeld Jonsson, 1999). Meisjes zouden op hun toekomstige rol van verantwoordelijke voor het gezinsleven anticiperen door studierichtingen te kiezen die opleiden tot beroepen waarin ze hun professionele en familiale activiteiten makkelijker kunnen combineren. De sterkere gerichtheid van meisjes en vrouwen op het gezin zou ook tot uiting komen in de vroegere gezinsvorming en ook dit kan een invloed hebben op de loopbaan.

2.3 Verschillen tussen mannen en vrouwen in gezinsvorming

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat vrouwen vroeger starten met gezinsvorming dan mannen (voor België gedocumenteerd in bijvoorbeeld Belet e.a., 2004; Cliquet & Callens, 1993; Duquet e.a., 2005b; Iacovou & Berthoud, 2001). Vrouwen verlaten vroeger dan mannen het ouderlijk huis om te gaan samenwonen met een partner en ze beginnen sneller aan kinderen. Verder blijkt ook duidelijk dat de samenhang tussen gezinsvorming en onderwijsniveau sterker is voor vrouwen dan voor mannen. Samenwonen met een partner en ouderschap komt vaker voor bij jongeren met relatief weinig opleidingskwalificaties, en is vooral wijdverspreid bij laaggeschoolde vrouwen.

Deze snellere gezinsvorming verklaart mogelijk waarom vrouwen, die op het vlak van onderwijskwalificaties zeker niet moeten onderdoen voor de mannen, het slechter doen bij hun intrede op de arbeidsmarkt dan de mannen. Verschillende studies (zie bijvoorbeeld Carrier, 1995; Dykstra & Fokkema, 2000; Gaskell, 1992; Van der Lippe & Van Doorne-Huiskes, 1995; Mason & Goulden, 2004; Peters & Du Bois-Reymond, 1990; Tijdens & De Ru, 1988; Waldfogel, 1997) kwamen reeds tot de conclusie dat gezinsvorming de ontwikkeling van een succesvolle loopbaan bij vrouwen vaak bemoeilijkt. Moeders werken minder vaak, werken meer in deeltijd, hebben over het algemeen een lager beroepsprestige en verdienen minder dan de overige vrouwen. Vaak ligt de nadruk ook op de nadelige effecten van een loopbaanonderbreking. Onderzoek naar deze effecten in Nederland (Van der Lippe & Van Doorne-Huiskes, 1995; Tijdens & de Ru, 1988), waar loopbaanonderbreking de norm is voor vrouwen, heeft aangetoond dat arbeidsonderbreking zelfs daar erg nadelig is voor de latere carrière van de vrouwen. Na een onderbreking hebben vrouwen minder kans om werk te vinden en als ze al werk vinden, is dit vaak onder ongunstiger arbeidsvoorwaarden en omstandigheden, op een lager beroepsniveau of werken ze in deeltijd. Volgens Waldfogel (1997) is de negatieve invloed van gezinsvorming op de loopbaanontwikkeling niet afgenomen, maar zou ze juist sterker zijn geworden. Deze invloed verschilt echter naar geslacht. Waar gezinsvorming bij vrouwen vooral negatieve gevolgen heeft op de arbeidsmarktpositie, heeft het al dan niet krijgen van kinderen weinig invloed op de baankenmerken van mannen (zie bijvoorbeeld Dykstra & Fokkema, 2000; Mortelmans e.a., 2002; Weymann, 1999).

3. Onderzoeksopzet

3.1 Gegevens

Om te toetsen in hoeverre het afstuderen in verschillende studierichtingen en het verschillende tempo in gezinsvorming de verschillen tussen de arbeidsmarktpositie van jonge mannen en vrouwen kunnen verklaren, gebruikten we gegevens van het SONAR-onderzoek. De Vlaamse interuniversitaire onderzoeksgroep SONAR (afkorting voor Studiegroep van ONderwijs naar ARbeidsmarkt) verzamelt sinds 1999 gegevens over het verloop van de transitie van school naar

werk door middel van survey-onderzoek bij verschillende cohorten op verschillende tijdstippen. In 1999 werden 3.015 Vlaamse 23-jarigen, geboren in 1976, face-to-face bevraagd. In 2002 zijn deze respondenten opnieuw gecontacteerd voor het vervolgonderzoek op 26-jarige leeftijd, en 2.060 van hen zijn een tweede maal geïnterviewd (voor meer details, zie SONAR, 2000 & 2004).² We gebruikten in onderstaande analyses de gegevens omtrent de baankenmerken van die 26-jarige jongeren. We verkozen deze gegevens boven die van de baan op 23-jarige leeftijd of de eerste baan om twee redenen. Enerzijds laat het toe de impact van gezinsvorming beter te analyseren, omdat de groep die reeds kinderen heeft of samenwoont op 23 nog heel selectief is, terwijl op de leeftijd van 26 een al wat grotere groep gestart is met gezinsvorming. De tweede reden heeft eveneens met veralgemeenbaarheid te maken: op 26-jarige leeftijd is de deelname aan de arbeidsmarkt veel evenrediger verdeeld over alle mogelijke respondenten, terwijl 15 procent van de 23-jarigen nog bezig is met zijn of haar studie, veelal in het hoger onderwijs (tegenover slechts 3 procent bij de 26-jarigen).

3.2 Operationalisering en beschrijving van de variabelen

Arbeidsmarktpositie

Om de arbeidsmarktpositie van de respondenten te bepalen is gebruikgemaakt van drie indicatoren: het type arbeidscontract, de arbeidsduur en het loon van de (laatste) baan op 26-jarige leeftijd. Deze drie indicatoren zijn opgenomen als afhankelijke variabelen in de verschillende analyses. De personen voor wie de informatie ontbrak, zijn niet in de analyses opgenomen (al naargelang het kenmerk). De beperking van de analyses tot deze baankenmerken sluit ook iets minder dan 5 procent van de respondenten uit, omdat ze op 26 jaar niet werkten en ook voordien nog nooit gewerkt hadden.

Met betrekking tot het *arbeidscontract* waarmee de jongeren werkten op de leeftijd van 26 jaar zijn twee groepen onderscheiden. Enerzijds de respondenten met een contract van onbepaalde duur (een 'vast' contract) en anderzijds degenen met een contract van bepaalde duur, een interimcontract of werkenden in het kader van een specifieke tewerkstellingsmaatregel ('tijdelijk' contract). De respondenten die aangaven niet in dienstverband, maar als zelfstandige te werken (en hierdoor de vraag naar arbeidscontract niet kregen) zijn gerekend bij de werkenden met een contract van onbepaalde duur. Onze gegevens bevestigen de resultaten van eerder onderzoek: vrouwen werken vaker met tijdelijke contracten dan mannen (26 procent tegenover 15 procent) en worden dus verondersteld minder werkzekerheid te hebben (zie tabel 1).

Op het vlak van *arbeidsduur* zijn twee groepen jongeren onderscheiden: fulltime en in deeltijd werkenden. De fulltime werkende jongeren zijn degenen die aangaven voor 100 procent werkzaam te zijn in de huidige baan. De overige werkende respondenten werden als deeltijds werkend beschouwd. Uit de literatuur blijkt dat deeltijdwerk veel vaker voorkomt bij vrouwen dan bij mannen. Onze gegevens bevestigen dit: van de 26-jarigen werkt bijna 20 procent van de vrouwen in deeltijd tegenover nog geen 5 procent van de mannen (zie tabel 1).

In onze analyses gebruikten we verder het *maandelijks nettoloon* van de respondenten (in euro) als indicator voor de arbeidsmarktpositie. Om deze cijfers vergelijkbaar te maken over de

tijd, zijn ze geïndexeerd aan de hand van de indexcijfers van de consumptieprijsen, waarbij als basis de prijzen van 1996 (=100) werden gehanteerd. Uit tabel 1 kunnen we afleiden dat onze gegevens aansluiten bij de resultaten van andere onderzoeken, namelijk dat ook bij jongeren mannen gemiddeld meer verdienen dan vrouwen: mannen verdienen gemiddeld € 1191 per maand, vrouwen gemiddeld € 1076.

Tabel 1 bevestigt dus onze verwachtingen uit de literatuur: jonge Vlaamse vrouwen kennen een ongunstigere arbeidsmarktpositie dan mannen.

Tabel 1: Verdelingen van de variabelen (situatie 26 jaar; N=2060)

	Mannen	Vrouwen
Baankenmerken		
<i>Arbeidscontract (kolom percentages)</i>		
vast werk	85	74
tijdelijk werk	15	26
<i>Arbeidsduur (kolom percentages)</i>		
voltijds werk	96	82
deeltijds werk	4	18
<i>Maandelijks nettoloon (in Euro, geïndexeerd met basis 1996)</i>		
	1.191	1.076
Achtergrondkenmerken		
<i>Gezinssamenstelling (kolom percentages)</i>		
alleenstaand	49	31
samenwonend (zonder kinderen)	37	39
met kinderen	15	30
<i>Studierichting (kolom percentages)</i>		
onderwijs	4	11
kunst, cultuur & sociale wetenschappen	8	11
handel & rechten	16	24
techniek & toegepaste wetenschap	49	11
gezondheid, welzijn & diensten	9	32
rest	15	11
<i>Hoogst behaalde diploma (afwijking tegenover ASO)</i>		
	-0,31	0,20
Totaal	51%	49%

We gebruiken in deze analyses ongewogen data. Daardoor wijken de cijfers in deze tabel licht af van cijfers uit sommige eerdere publicaties waarin met gewogen data werd gewerkt.

BRON: SONAR c76(23-26)

Sekse

Aangezien we geïnteresseerd zijn in sekseverschillen op de arbeidsmarkt, is in de analyses de variabele geslacht opgenomen. We gebruikten hierbij *deviation*-codering: vrouwen kregen de code 1, mannen -1. De effectparameters in onze multivariate analyses hebben betrekking op het verschil van mannen en vrouwen ten aanzien van een abstract gemiddelde.

Onderwijsniveau

Voor het hoogst behaalde onderwijsniveau van de respondenten zijn zes niveaus onderscheiden. Van laag naar hoog zijn dit respondenten: (1) zonder diploma secundair onderwijs, (2) met alleen een diploma beroepssecundair onderwijs (BSO), (3) met enkel een diploma technisch secundair onderwijs (TSO), (4) met enkel een diploma algemeen secundair onderwijs (ASO), (5) die afgestudeerd zijn in het hoger onderwijs van één cyclus, en (6) die een diploma van het hoger onderwijs van twee cycli of aan de universiteit hebben behaald. In de analyses is deze variabele uitgedrukt als de afwijking tegenover een diploma ASO. Uit tabel 1 kunnen we dan ook afleiden dat vrouwen (0,20) over het algemeen hoger geschoold zijn dan mannen (- 0,31).

Gezinsamenstelling

Voor de operationalisering van deze variabele is een rangorde gemaakt van de mate waarin de respondenten reeds gestart zijn met gezinsvorming. Drie groepen jongeren worden onderscheiden. Een eerste groep respondenten zijn degenen met kinderen (sterkste mate van gezinsvorming). De kinderloze respondenten werden verder onderverdeeld in: enerzijds degenen die samenwonen met een partner (al dan niet gehuwd) en anderzijds degenen die dit niet doen (zwakste mate van gezinsvorming). Deze laatste groep 'alleenstaanden' omvat zowel alleenwonenden als jongeren die nog bij hun ouders wonen.³ Tabel 1 bevestigt dat Vlaamse vrouwen vroeger starten met gezinsvorming dan mannen: op 26-jarige leeftijd hebben ze twee keer zo vaak kinderen als mannen (30 procent tegenover 15 procent) en zijn ze beduidend minder vaak partnerloos (31 procent tegenover 49 procent). In de analyses toetsten we het effect van gezinsamenstelling met twee variabelen, waarbij we opnieuw *deviation*-codering volgen: één voor samenwonen, en één voor ouderschap, met code 1 als de situatie van toepassing is, code -1 voor de referentiecategorie (de alleenstaanden en thuiswonenden), en anders code 0. Het voordeel van deze vorm van codering is dat de analyseresultaten de afwijkingen ten opzichte van het globale gemiddelde uitdrukken, eerder dan dat ze enkel geldig zijn voor een speciale referentiegroep.

Studierichting

Het is niet eenvoudig om tot een sluitende indeling van studiedisciplines te komen die onafhankelijk is van het onderwijsniveau. De indeling naar studiegebieden die we in onze analyses gebruiken, is gebaseerd op de ISCED-classificatie voor studievelden van UNESCO (1997), die later in de diepte is uitgebreid door CEDEFOP (Andersson & Olsson, 1999). Het voordeel van deze indeling is dat ze studierichtingen indeelt in coherente studievelden die losstaan van het onderwijsniveau. Het ISCED-schema onderscheidt 25 studierichtingen die verder samenge-

voegd kunnen worden tot negen studievelden. In onze analyses gebruikten we een variant op deze indeling met vijf inhoudelijke studievelden en een restcategorie (zie tabel 2).⁴ Respondenten werden aan een van deze studievelden toegewezen op basis van de studierichting die ze volgden bij het behalen van het hoogste diploma. Dit betekent dat de richting die men volgde in het hoger onderwijs gebruikt is, tenzij men er geen diploma behaalde. In dat geval is gekeken naar de (laatste) richting in het voltijds secundair onderwijs. Voor respondenten die geen diploma of getuigschrift behaalden in het secundair onderwijs maar wel in het deeltijds secundair onderwijs, kreeg het gevolgde studiedomein van de deeltijdse scholing voorrang.

Tabel 2: *Overzicht van de onderscheiden studiegebieden*

Naam	Voorbeelden
Onderwijs	Lerarenopleidingen, kleuterleider, pedagogische wetenschappen
Kunst, cultuur & sociale wetenschappen	Romaanse talen, audiovisuele technieken, beeldende kunsten, toneel, grafische vormgeving, geschiedenis, psychologie, journalistiek
Handel & rechten	Handelsingenieur, bedrijfsbeheer, verkoop, marketing, boekhouden, kantoor, secretariaat, verzekeringen, rechten
Techniek & toegepaste wetenschap	Elektriciteit, autotechnieken, bakker, scheepsbouwer, schoenmaker, houtbewerking, bouwtechnieken, informatica, biologie, industrieel ingenieur, architect, landbouw, dierenarts
Gezondheid, welzijn & diensten	Geneeskunde, verpleegkunde, kinesitherapie, kindercare, maatschappelijk werk, kapper, hotel, toerisme, gezins- en nijverheidstechnieken, transport, politieagent
Rest	<i>Algemene richtingen, onbekende richtingen</i>

De verdelingen in tabel 1 illustreren de algemeen bekende seksespecifieke keuze voor studierichtingen, namelijk dat jongens geneigd zijn de ‘hardere’ richtingen te kiezen en vrouwen de ‘zachtere’ richtingen. Ongeveer de helft van alle mannen (49 procent) volgde in hun *hoogste* opleiding een ambachtelijke, technische of toegepaste richting. Bij vrouwen zijn de richtingen in het studiedomein ‘techniek & toegepaste wetenschap’ minder populair, en worden ze gevolgd door slechts één op tien (11 procent). Andersom kiezen vrouwen beduidend vaker dan mannen voor het domein ‘gezondheid, welzijn & diensten’ (32 procent tegenover 9 procent) en ‘onderwijs’ (11 procent tegenover 4 procent). Ook hier maken we gebruik van de *deviation-codering*.

3.3 Modelselectie

Voor de verklaring van loonverschillen is lineaire regressie gebruikt, voor de analyse van deeltijd- en tijdelijk werk zijn logistische regressies (voorspelling van de logit) gehanteerd. Naast geslacht hebben we in deze modellen het hoogst behaalde diploma, de gezinssamenstelling en de gevolgde studierichting opgenomen; in het model voor de voorspelling van het loon controleerden we bovendien voor de arbeidsduur (al of niet fulltime werken). We hebben ervoor geko-

zen mannen en vrouwen samen te analyseren in een gemeenschappelijk verklarend model, wat beter toelaat de effecten bij mannen en vrouwen te vergelijken. Op basis van de literatuur verwachten we een differentieel effect van de gezinssamenstelling. Zo is de zorg voor kinderen bij voorbeeld vaak vooral de verantwoordelijkheid van de vrouw, en wordt doorgaans een negatieve invloed vastgesteld van ouderschap op de arbeidsmarktpositie, maar dan louter voor de vrouwen. Ook van het behaalde diploma verwachten we niet noodzakelijk hetzelfde effect voor mannen en vrouwen. Vroeger onderzoek geeft aan dat de sekseverschillen in ondermeer arbeidsmarktdeelname vooral problematisch zijn bij lager geschoolden. Dit impliceert een ongelijke invloed van het onderwijsniveau, die meestal sterker (positief) is bij vrouwen dan bij mannen.

De verschillende effecten van de gezinssamenstelling en het hoogst behaalde diploma zijn voor elk van de drie baankenmerken getoetst door hun interactie met geslacht (met het cross-product van de beide variabelen) op te nemen in het verklarend model. Voor het werken in een tijdelijke betrekking bleek geen van beide interactie-effecten statistisch significant. In het loonmodel (gecontroleerd voor de arbeidsduur) oefent het onderwijsniveau ook geen verschillende invloed uit voor mannen en vrouwen, de gezinssamenstelling wel. Ter verklaring van deeltijdwerk vinden we wel differentieële effecten voor diploma en gezinssamenstelling. Omdat ze geen bijdrage leveren tot de verklaring van de arbeidsmarktpositie, zijn de niet-significante differentieële effecten weggelaten uit de finale modellen.⁵

4. Resultaten

4.1 Tijdelijk contract

Mannen en vrouwen werken niet even vaak met een vast contract: 15 procent van de mannen werkt op 26 jaar met een contract van bepaalde duur, bij de vrouwen is dat 26 procent (zie tabel 1). Het al dan niet werken met een tijdelijk contract wordt in vrij sterke mate bepaald door de gevolgde studierichting en is dan nog hoofdzakelijk toe te schrijven aan de dominantie van tijdelijke betrekkingen voor het studiedomein 'onderwijs' (zie tabel 3). De kansverhouding op een tijdelijk contract tegenover een vast contract is 4,4 keer groter dan gemiddeld voor mannen en vrouwen die een pedagogische studie volgden. Globaal heeft ruim de helft (57 procent = $1,32/(1+1,32)$) van de afgestudeerden in een 'onderwijs'-richting op 26-jarige leeftijd een contract van bepaalde duur (kansverhouding van $1,32 = 4,41 \cdot 0,30$). Het verschil tussen mannen en vrouwen is dan ook gedeeltelijk toe te schrijven aan het feit dat veel meer vrouwen dan mannen studies volgden die typisch pedagogisch van aard zijn. Met behulp van decompositie gaan we later in dit artikel dieper in op de mate waarin die factoren de sekseverschillen op het vlak van arbeidsmarktpositie helpen verklaren.

Ook de invloed van gezinsvorming op het werken met een tijdelijk contract is significant, maar eerder beperkt. Alleenstaanden en ouders hebben vaker een tijdelijk contract dan de samenwonenden zonder kinderen. Het effect van het onderwijsniveau lijkt licht positief te zijn, maar is statistisch niet significant.

Bij het vergelijken van mannen en vrouwen stellen we vast dat mannen nog steeds minder vaak met een tijdelijk contract werken dan vrouwen, ook nadat rekening gehouden is met de verschillende gezinsvorming, de studierichtingen en het onderwijsdiploma. Volgens het model is de kansverhouding voor een tijdelijk contract bijna twee keer zo groot voor vrouwen (0,41) dan mannen (0,22) en komt het aandeel contracten van bepaalde duur bij vrouwen gemiddeld op 29 procent en bij mannen op 18 procent.

Tabel 3: Resultaten logistische regressie-analyse voor tijdelijk en deeltijds werk en lineaire regressie-analyse voor loon

	Tijdelijk	Deeltijds	Loon
Intercept	0,30***	0,09***	1.001***
Vrouw (Man)	1,36*** 0,73	2,14*** 0,47	-48*** 48
Samenwonend Kinderen op 26 (Alleenstaand)	0,75** 1,16 1,14	0,82 1,25 0,98	-6 0 6
Onderwijs Kunst, cultuur & sociale wetenschappen Handel & rechten Techniek & toegepaste wetenschap Gezondheid, welzijn & diensten (Rest)	4,41*** 1,66** 0,39*** 0,66** 0,65** 0,82	0,54* 2,34*** 0,55** 0,76 1,32° 1,46	-53* -35° 36* 52*** 8 -7
Diploma	1,02	0,96	60***
Voltijds (Deeltijds)	- -	- -	157*** -157
Vrouw * diploma (Man * diploma)	- -	0,79*** 1,27	- -
Vrouw * samenwonend Vrouw * kinderen (Vrouw * alleenstaand) (Man * samenwonend) (Man * kinderen) (Man * alleenstaand)	- - - - -	0,79 1,39° 0,90 1,26 0,72 1,11	9 -43*** 34 -9 43 -34
R ² (Nagelkerke / adjusted; in %)	14,8	20,9	24,0
N	1.962	1.986	1.986

*** = $p < 0,001$; ** = $p < 0,01$; * = $p < 0,05$; ° = $p < 0,1$

Weergegeven parameters van de modellen: relatieve kansverhoudingen voor tijdelijk en deeltijds werk ($exp(B)$), niet-gestandaardiseerde lineaire regressie-parameters voor loon (B)

Referentiecategoricën tussen haakjes (*deviation* codering)

BRON: SONAR c76(23-26)

4.2 Deeltijdwerk

Bijna alle mannen (96 procent) werken fulltime op 26 jaar, veel variatie valt er dus niet te verklaren. Opleidingsniveau noch gezinsvorming heeft dan ook een significant effect op het al dan niet in deeltijd werken van mannen.

De gevolgde studierichting maakt zowel bij mannen als bij vrouwen wel een betekenisvol verschil (zie tabel 3). We merken vooral dat de proportie werkenden in deeltijd voor het studiedomein 'kunst, cultuur en sociale wetenschappen' hoger ligt dan bij de overige studierichtingen. Op basis van het model bedraagt de kans op deeltijdwerk 9 procent voor de mannen en 31 procent voor de vrouwen die deze studierichtingen volgden. Ook bij degenen uit de richtingen 'gezondheid, welzijn en diensten' ligt het aandeel deeltijdwerkenden hoger dan gemiddeld. Wellicht niet toevallig, betreft het hier studierichtingen die opleiden tot beroepen in (nog steeds) vrouwelijke sectoren, waar de mogelijkheden tot deeltijdwerk sterker uitgebouwd zijn.

Bij vrouwen daarentegen hebben het onderwijsniveau en de gezinsvorming, naast de studierichting, wel een betekenisvol effect op het werken in deeltijd. Het effect van onderwijsniveau wordt negatief: hoe hoger het behaalde diploma, hoe kleiner de kans op deeltijdwerk bij vrouwen (relatieve kansverhouding van $0,76 = 0,96 * 0,79$). We merken dat vooral vrouwen zonder diploma in zeer grote mate in deeltijd werken op 26 jaar: ongeveer één op drie (31 procent), terwijl slechts 10 à 13 procent van diegenen die hoger onderwijs volgden, in deeltijd werkt. Wat betreft de effect-parameters voor gezinsvorming blijkt de kansverhouding voor deeltijdwerk versus fulltime werk bij moeders 1,7 keer hoger dan gemiddeld bij vrouwen. Vergeleken met alleenstaande en samenwonende vrouwen zonder kinderen werken ze, ongeacht het behaalde diploma, beduidend vaker in deeltijd op 26 jaar (relatieve kansverhouding respectievelijk 2,0 en 2,7).

We kunnen dus concluderen dat het behaalde diploma, de studierichting en de gezinsvorming invloed hebben op het al dan niet in deeltijd werken van vrouwen. Dit in tegenstelling tot mannen, voor wie deeltijdwerk erg uitzonderlijk is, en het als dusdanig ook niet veel uitmaakt of een man een diploma haalde en/of kinderen heeft. Verder willen we er ook op wijzen dat er bij de hogeschoolden zonder kinderen relatief weinig verschil bestaat tussen mannen en vrouwen op het vlak van deeltijdwerk; het grootste sekseverschil vinden we ook na controle voor de verschillende effecten terug bij de laaggeschoolden.

4.3 Maandelijks nettoloon

Voor alle onderwijsniveaus geldt dat vrouwen vanaf hun eerste baan gemiddeld minder verdienen dan mannen. Globaal genomen verdienen vrouwen in hun eerste baan gemiddeld ongeveer 100 euro per maand minder dan mannen. Op 26 jaar is de loonkloof tussen mannen en vrouwen toegenomen tot 115 euro (zie tabel 1). De invloed van het arbeidsregime – fulltime of deeltijd – is uiteraard belangrijk en verklaart een deel van het verschil tussen mannen en vrouwen, omdat vrouwen op 26 jaar beduidend vaker in deeltijd werken dan mannen. Gecontroleerd voor deeltijds werk, wordt het loon ook sterk beïnvloed door het behaalde

onderwijsniveau (zie tabel 3). Maar dat verklaart de kloof tussen mannen en vrouwen niet. Integendeel, vrouwen zijn immers beter opgeleid.

Zowel voor mannen als voor vrouwen is er daarnaast een duidelijk effect merkbaar van gezinssamenstelling en de gevolgde studierichting op het maandelijkse nettoloon. Met betrekking tot de studierichting vinden we voor mannen en vrouwen dat de meest mannelijke studierichtingen ('techniek & toegepaste wetenschap') leiden tot banen met een beter inkomen op 26 jaar, terwijl een aantal meer vrouwelijke studierichtingen (vooral 'onderwijs' en 'kunst, cultuur & sociale wetenschappen') opleiden tot een baan met een lager salaris. De mate van gezinsvorming heeft tegengestelde gevolgen al naargelang geslacht. Vrouwen met kinderen verdienen minder terwijl mannen met kinderen juist meer verdienen. Het samenwonen (zonder kinderen) heeft in vergelijking met de referentiecategorie ook een negatieve invloed op het loon van vrouwen (verhoging loon ten opzichte van het gemiddelde met drie in plaats van 40) maar niet op dat van mannen (waar samenwonenden 15 en partnerlozen 28 onder het gemiddelde uitkomen). Vooral vrouwen lijken dus gestraft te worden voor het vormen van een gezin terwijl dit bij mannen niet het geval is.

5. Decompositie gendersverschillen

De analyses tot dusver geven een inzicht in welke factoren bijdragen tot tijdelijk werk, deeltijdwerk en het maandelijkse nettoloon, en welke factoren een andere rol blijken te spelen voor mannen en vrouwen. In wat volgt trachten we op basis van die gegevens ook een beter inzicht te verwerven in de bijdrage van het diploma, de studierichting en de gezinsvorming in het *verschil* tussen mannen en vrouwen eerder dan op hun respectievelijke scores. Vooral omdat er sprake is van differentiële effecten voor mannen en vrouwen, kan uit de parameters van de regressiemodellen moeilijk rechtstreeks afgeleid worden in welke mate het effect van geslacht verklaard wordt door toevoeging van bijkomende variabelen.⁶ Voor de verklaring van het sekseverschil in inkomen, hebben economen methoden uitgewerkt om dit probleem op te vangen. De decompositietechniek die geïntroduceerd werd door Blinder (1973) en Oaxaca (1973), en diverse varianten, worden in die literatuur veelvuldig gebruikt om het globale verschil tussen mannen en vrouwen uiteen te zetten in een deel dat verklaard kan worden op basis van een verschillende *compositie* en van verschillende *effecten* bij mannen en vrouwen. De bijdrage door een verschillende samenstelling van kenmerken bij mannen en vrouwen wordt beschouwd als het verklaarde deel van het verschil. Het deel dat te wijten is aan verschillende effecten voor dezelfde kenmerken, maakt deel uit van het onverklaarde verschil tussen mannen en vrouwen. Wanneer het sekseverschil niet verklaard kan worden door verschillende kenmerken van mannen en vrouwen, spreken economen van discriminatie als verklaring voor de achterstelling van vrouwen ten opzichte van mannen.

Standaard Oaxaca-Blinder decompositie:

$Y_m - Y_v =$ verschil in samenstelling + verschil in effecten + verschil in intercepten

$$Y_m - Y_v = \Sigma b_m * (x'_m - x'_v) + \Sigma x'_v * (b_m - b_v) + (a_m - a_v)$$

Het is belangrijk aan te geven welke keuzes we maken bij de decompositie van genderverschillen. Om te beginnen volgen we de klassieke benadering waarin mannen als referentie genomen worden voor de decompositie⁷, dit wil zeggen dat de (hogere) score van mannen ($Y_m - Y_v$) wordt uitgesplitst naar de verschillende deelcomponenten. De bijdrage van een verschillende samenstelling in de verklaring van het totale sekseverschil – de eerste component – wordt berekend door de regressie-effectparameters van mannen (b_m) te vermenigvuldigen met het verschil in de gemiddelde scores van mannen en vrouwen op de voorspellende variabelen ($x'_m - x'_v$). Inhoudelijk kan deze component geïnterpreteerd worden als het ‘voordeel’ van mannen doordat ze andere kenmerken hebben dan vrouwen. De bijdrage van de verschillende effecten – de tweede component – wordt berekend door de gemiddelde kenmerken van vrouwen (x'_v) te vermenigvuldigen met het verschil in de coëfficiënten van effecten die verschillen voor mannen en vrouwen ($b_m - b_v$). Inhoudelijk kan de bijdrage van verschillende effecten geïnterpreteerd worden als het ‘voordeel’ dat vrouwen zouden hebben als ze de effecten van mannen zouden hebben. De laatste component is het verschil van de regressie-intercepten voor mannen en vrouwen ($a_m - a_v$), en wordt louter gerekend tot het onverklaarde deel van het sekseverschil, maar doet de som van de deelcomponenten kloppen. Meest courant wordt een decompositie in deze traditie berekend op basis van de coëfficiënten van aparte voorspellende modellen voor mannen en vrouwen. Deze werkwijze hebben we niet gevolgd, wel werken wij de decompositie uit op basis van de coëfficiënten die we verkregen in de gemeenschappelijke modellen die hierboven aan bod kwamen. Dit heeft volgens ons het voordeel dat in de interpretatie niet te veel gewicht wordt gegeven aan eerder onbelangrijke verschillen, fluctuaties in aparte effect-parameters die in een gezamenlijk model stabiel zijn.

De rol van de verschillende kenmerken (samenstelling) van mannen en vrouwen blijkt relatief beperkt te zijn (zie tabel 4). Voor *tijdelijk werk* is de verklaring door een verschillende compositie 15 procent. Mannen werken minder vaak in een tijdelijke betrekking dan vrouwen, wat voor een zesde kan worden toegewezen aan hun gemiddeld ‘betere’ situatie op het vlak van de voorspellende variabelen. Hierin speelt de gezinssamenstelling geen rol (omdat zowel alleenstaanden als ouders ongeveer in dezelfde mate vaker een tijdelijk contract hebben dan de samenwonenden, en mannen vaker zonder partner, maar vrouwen vaker moeder zijn), evenmin het onderwijsdiploma, maar heeft de verschillende studiekeuze duidelijk de belangrijkste impact. Als mannen dezelfde studierichtingen zouden volgen als vrouwen, dan zou hun kansverhouding op een contract van bepaalde duur tegenover een vast contract met 12 procent toenemen ($e^{0,11}$).

Voor *deeltijdwerk* kan 10 procent van het sekseverschil toegewezen worden aan de verschillende achtergrond van mannen en vrouwen. Daarbij speelt het diploma een belangrijke rol: als mannen even hoog geschoold zouden zijn als vrouwen, zouden ze iets vaker in deeltijd werken, wat de kloof zou verkleinen. De verschillende studiekeuze draagt in dezelfde mate bij tot de ver-

klaring van het verschil in deeltijdwerk. Mochten mannen iets vaker de typisch vrouwelijke studies volgen, dan zouden ze vaker in deeltijd werken. De bijdrage van de latere gezinsvorming bij mannen is beperkt, omdat juist het hebben van kinderen dat het meeste aanleiding zou geven tot deeltijdwerken vrij weinig voorkomt bij mannen (in feite speelt hier de combinatie van een verschillend effect en een verschillende samenstelling).

Voor het maandelijks nettoloon dragen de verschillende kenmerken in totaliteit voor 19 procent bij tot de verklaring van het *loonverschil*. Het aantal uren dat mannen en vrouwen werken, levert de belangrijkste verklaring: als mannen even vaak als vrouwen in deeltijd zouden werken, zouden ze gemiddeld 43 euro minder verdienen. Ook de verschillende studiekeuzes verklaren een deel van het sekseverschil: als mannen dezelfde richtingen zouden kiezen als vrouwen, dan zou hun loon inderdaad ook lager liggen, wat 19 euro van de loonkloof tussen mannen en vrouwen zou dichten (ruim 1/6). De verschillende samenstelling op het vlak van het onderwijsniveau en de gezinssamenstelling helpen de loonkloof echter niet verklaren, integendeel: als mannen dezelfde kenmerken zouden hebben als vrouwen, zouden ze nog meer gaan verdienen (en zou dus het verschil met vrouwen toenemen). Dit ligt grotendeels aan het gemiddelde onderwijsdiploma dat hoger ligt bij vrouwen en de sterke positieve invloed van deze variabele op het loon. Als mannen zo hoog geschoold zouden zijn als vrouwen, zouden ze nog 30 euro meer verdienen (boven op de huidige loonbonus). Maar eveneens belangrijk is de impact van gezinsvorming: wanneer mannen even vaak als vrouwen kinderen zouden hebben, zou hun gemiddeld loon 11 euro hoger liggen dan dat nu het geval is (want mannen met kinderen verdienen meer).

Wanneer we de bijdrage van elk van de factoren globaler vergelijken, dan valt op dat de verschillende scholingsniveaus van mannen en vrouwen enkel voor deeltijdwerk een deel van het sekseverschil verklaren. Bij gelijke scholing wordt het verschil tussen mannen en vrouwen in deeltijdwerk minder groot, voor werken met een tijdelijk contract is er vrijwel geen effect, maar met betrekking tot het loon neemt het verschil toe. Gezinsvorming (samenstelling) verklaart in geen enkel geval iets van de sekseverschillen, en als de verschillende gezinssamenstelling al een effect heeft, dan onderdrukt het de ongelijkheid (bij loon). Differentiële keuze van studierichtingen draagt voor elke indicator van arbeidsmarktstatus wel in belangrijke mate bij tot de verklaring van het verschil tussen mannen en vrouwen.

Bekijken we de tweede component van de decompositie, dan stellen we vast dat de verschillende *effecten* (van gezinsvorming, van diploma) voor geen van de drie indicatoren van arbeidspositie bijdragen tot de verklaring van de sekseverschillen. Voor *tijdelijk werk* is er logischerwijze geen enkele bijdrage van verschillende effecten, doordat geen verschillende effecten in het verklarend model zijn opgenomen. Voor deeltijdwerk en het nettoloon worden de verschillen juist groter, indien vrouwen de effecten van mannen zouden hebben.

Met de effecten van de mannen zouden vrouwen meer in *deeltijd werken* dan nu het geval is. Dit is in grote mate te wijten aan het verschillende effect van het onderwijsdiploma: vrouwen zijn gemiddeld hoger geschoold, maar het effect van een hoger diploma bij mannen geeft aanleiding tot juist meer werken in deeltijd (terwijl het onderwijsniveau net een negatief effect heeft voor vrouwen). De verschillende impact van gezinsvorming draagt evenmin bij tot de ver-

Tabel 4: Resultaten decompositie-analyse (standaard Oaxaca-Blinder decompositie, met mannen als referentie $M - V$)

	Tijdelijk	Deeltijds	Loon
Gloobaal $M - V$ (geschat)	-0,73	-1,55	116
<i>Samenstelling</i>	-0,11	-0,16	22
$b_m^* (x_m^* - x_v^*)$	(15%)	(10%)	(19%)
gezinsvorming	0,01	0,03	-11
studierichtingen	-0,11	-0,09	19
diploma	-0,01	-0,10	-30
voltijds / deeltijds werk			43
<i>Effecten</i>	0,00	0,14	-2
$x_v^* (b_m - b_v)$	(0%)	(-9%)	(-2%)
gezinsvorming	-	0,05	-2
diploma	-	0,09	-

Decompositie op basis van de lineaire regressieparameters van de analyses gerapporteerd in tabel 3.

klaring van de lagere kans van mannen op banen in deeltijd (maar zie ook verder). Als vrouwen hetzelfde effect van gezinsvorming zouden hebben als mannen, dan zou ook hun *loon* nog lager zijn. Dit volgt uit een combinatie van tegengestelde gezinseffecten voor mannen in vergelijking met vrouwen: het effect voor kinderen op loon wordt wel positief, maar dit wordt (deels) teniet gedaan door de lagere lonen voor samenwonenden en vooral voor alleenstaanden.

De decompositie van de gendersverschillen doet ons besluiten dat een deel van de verklaring kan gezocht worden in een verschillende verdeling van mannen en vrouwen op studierichtingen. De rol van gezinsvorming is complexer, ze heeft wel een impact maar die wijst veeleer in de omgekeerde richting, en dus lijkt er geen bijdrage tot de verklaring van het verschil, noch op het vlak van de samenstelling noch op het vlak van verschillende effecten. Vaak wordt het onverklaarde deel beschouwd als resterend en dus toe te schrijven aan discriminatie. Naast de logische observatie dat niet-opgenomen variabelen de zogenaamde 'discriminatie' kunnen verklaren, is het ook belangrijk zich te realiseren dat het onverklaarde deel van het verschil ook het gecombineerde gevolg van verschillende kenmerken en effecten omvat (zie ook ⁷). Voor de impact van gezinsvorming blijkt deze tekortkoming van de decompositietechniek bijzonder relevant: in diverse scenario's neemt het sekseverschil toe in plaats dat het vermindert: als mannen dezelfde verdeling hadden op gezinsvorming als vrouwen (met behoud van de effecten van mannen) zouden ze minder in deeltijd werken en meer verdienen (=samenstellingseffect); als vrouwen de effecten van mannen zouden hebben (toegepast op de samenstelling van vrouwen), dan zouden de vrouwen nog meer in deeltijd gaan werken, en net minder gaan verdienen dan ze nu al doen (=bijdrage van verschillende effecten). Als we de compositie omkeren – met de vrouwen als referentie ($Y_v - Y_m$) – zouden mannen als ze de gezinseffecten van vrouwen zouden hebben, nog meer verdienen en minder in deeltijd werken dan ze nu al doen. In één scenario echter kunnen we spreken van een bijdrage tot de verklaring van de seksekloof door gezinsvorming: als vrou-

wen de kenmerken van mannen zouden hebben op het vlak van gezinsvorming, dan zouden ze eveneens minder in deeltijd gaan werken én meer verdienen dan nu het geval is (=samenstellingseffect indien compositie met vrouwen als uitgangspunt).

6. Conclusie en discussie

De afgelopen decennia hebben jonge vrouwen hun achterstand op het vlak van scholing meer dan ingehaald. Op dit moment kennen jonge vrouwen een vlottere schoolloopbaan en zijn ze over het algemeen hoger opgeleid dan hun mannelijke leeftijdgenoten. Desondanks blijft hun achterstand op de arbeidsmarkt nog steeds vrij groot. Op 26-jarige leeftijd werken vrouwen meer met een tijdelijk contract, werken ze vaker in deeltijd en verdienen ze in het algemeen minder dan mannen. In deze bijdrage onderzochten we de mechanismen waardoor vrouwen bij het verlaten van het onderwijs hun voorsprong verliezen zodra zij de arbeidsmarkt betreden.

Twee vaststellingen deden ons vermoeden dat de sekseverschillen op de arbeidsmarkt mogelijk mede veroorzaakt worden door een 'verkeerde' studiekeuze van vrouwen en door processen van gezinsvorming. Ten eerste kiezen mannen en vrouwen in grote mate voor verschillende studiegebieden. De meer technisch gerichte studierichtingen worden gedomineerd door mannen, terwijl vrouwen oververtegenwoordigd zijn in de verzorgende en pedagogische studiedomeinen. Ten tweede worden mannen en vrouwen gekenmerkt door een verschillend patroon van gezinsvorming. Vrouwen gaan vroeger samenwonen met hun partner en krijgen eerder kinderen dan mannen. Daarbij komt dat gezinsvorming een negatieve invloed heeft op de arbeidsmarktpositie van vrouwen, maar niet op die van mannen.

De multivariate analyses lijken voor elk van de onderzochte baankenmerken aanleiding te geven tot licht van elkaar verschillende verklaringen voor het verschil tussen mannen en vrouwen. Voor wat betreft het al dan niet werken met een vast contract op 26-jarige leeftijd, is vooral de studiekeuze een belangrijke verklarende factor. Ook gezinsvorming speelt hierin een rol: wie kinderen heeft, blijkt minder gemakkelijk een vaste aanstelling te krijgen. Dit effect is hetzelfde voor mannen en vrouwen, maar omdat juist vrouwen reeds vaker kinderen hebben op 26 jaar, vermindert het hun kansen op een vast contract, al wordt dit gecompenseerd doordat mannen op 26 vaker alleenstaand zijn, en alleenstaanden eveneens minder kans maken op een vast contract.

Het deeltijdwerk blijkt een heel belangrijke factor in de achterstelling van vrouwen op de arbeidsmarkt, met wellicht gevolgen op de lange termijn. Minder uren werken is alleen een vrouwenzaak in Vlaanderen, en ook duidelijk verbonden aan het hebben van kinderen. Vrouwen schroeven in grote mate hun beroepsarbeid terug bij de komst van kinderen in het gezin. Het scholingsniveau speelt hierin ook een rol: laaggeschoolde vrouwen gaan vaker in deeltijd werken dan hooggeschoolde vrouwen (ook na controle voor het hebben van kinderen). Dit heeft wellicht te maken met meer traditionele rolopvattingen over wie van beide partners moet instaan voor de gezinsarbeid, zijnde het huishoudelijk werk en de zorg voor de kinderen. Gezinsvorming heeft echter bij mannen en vrouwen een ander effect op het werken in deeltijd: de behoefte aan kinderopvang activeert blijkbaar traditionele rollenpatronen en lijkt vrouwen en niet mannen, aan te zetten tot meer werken in deeltijd.

Logischerwijs is het maandelijks inkomen in grote mate afhankelijk van het aantal arbeidsuren dat gewerkt wordt. Het blijkt ook een belangrijk deel van het hogere inkomen van mannen te verklaren. Omdat vrouwen vaker in deeltijd werken, verdienen ze ook minder. Daarnaast blijft er evenwel een loonverschil bestaan in het nadeel van vrouwen. De lagere beloning van studies die leiden naar typisch vrouwelijke sectoren draagt bij tot de verklaring van dit verschil. Het sekse-onafhankelijke karakter van dit effect pleit tegen een discriminatie-interpretatie: de sekseverschillen op het vlak van loon zijn niet zozeer het gevolg van verschillende beloningen voor een bepaalde studierichting, maar eerder het gevolg van de keuze van grote groepen vrouwen voor bepaalde richtingen die (al dan niet terecht) niet erg geapprecieerd worden op de arbeidsmarkt. Terwijl het effect van studiekeuze voor mannen en vrouwen gelijk loopt, is dit niet het geval voor patronen van gezinsvorming. Onze analyses tonen overduidelijk aan dat ouderschap een nadelige invloed heeft op het loon – maar enkel voor vrouwen. Dit differentieel effect van gezinsvorming én de blijvende sekse-effecten wijzen op een reële achterstelling van jonge vrouwen op de arbeidsmarkt, die niet strookt met het meritocratische ideaal van verschillen die enkel het gevolg mogen zijn van ‘*achievement*’ en niet van ‘*ascription*’.

Een belangrijk besluit is verder dat scholing wel degelijk loont, en in het bijzonder voor vrouwen. Onze analyses tonen aan dat laaggeschoolde vrouwen ook onder jongeren de zwakste groep op de arbeidsmarkt vormen. Al bij al verschillen de baankenmerken van hooggeschoolde vrouwen niet zoveel van die van hooggeschoolde mannen, althans niet op de leeftijd van 26 jaar. De grootste kloof tussen mannen en vrouwen op het vlak van arbeidsmarktposities vinden we bij laaggeschoolden.

In het verleden werden vanuit het gelijkekansenbeleid reeds initiatieven genomen om genderspecifieke studiekeuzes te vermijden. Aangezien onze resultaten erop wijzen dat een deel van de sekseverschillen te wijten is aan de ‘foute’ keuze van studierichtingen door vrouwen, lijkt het ons zinvol deze initiatieven door te zetten. Een meer gelijke verdeling van mannen en vrouwen over de verschillende studievelden zou de bestaande kloof bij de intrede op de arbeidsmarkt wellicht verkleinen. Minstens even belangrijk, maar zeker zo moeilijk, lijkt het ons om de bestaande traditionele rollenpatronen te wijzigen. Deze sekserollen liggen niet alleen ten grondslag aan genderspecifieke studiekeuzes, maar ook aan traditionele opvattingen met betrekking tot de taakverdeling binnen het gezin. Een situatie waarbij een vrouw na het krijgen van kinderen (opnieuw) fulltime gaat werken terwijl de man zijn arbeidsuren terugschroeft, zou even normaal moeten zijn als het omgekeerde. Zolang dat niet gebeurt, is ons meritocratische ideaal niet meer dan dat: een ideaal, maar zeker geen realiteit.

Door mannen en vrouwen te analyseren bij het begin van hun loopbaan kregen we een beter zicht op het ontstaan van genderverschillen op de arbeidsmarkt. De keuze van één leeftijdscohorte op 26-jarige leeftijd heeft als belangrijkste voordeel dat de analyses gezuiverd zijn voor een groot aantal meer dynamische kenmerken, zoals generatie- en leeftijdseffecten of conjuncturele invloeden. Dat is natuurlijk ook een nadeel. Een steekproef van respondenten gespreid over de hele loopbaan of een longitudinaal onderzoeksdesign, laten meer dynamische analyses toe die bijvoorbeeld de evolutie van genderverschillen over de levensloop, generatie-effecten of de invloed van biografische gebeurtenissen beter in kaart kunnen brengen. Vermits een groot deel

van onze steekproef in 2005 opnieuw bevestigd is, hopen we in de nabije toekomst deze dynamische aspecten onder de loep te nemen.

Noten

1. De auteurs zijn lid van de onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel en van het Vlaamse interuniversitaire onderzoeksnetwerk SONAR. Correspondentieadres: Vakgroep Sociologie, Pleinlaan 2, B-1050 Brussel. E-mail: torinfo@vub.ac.be. Website: <http://www.vub.ac.be/TOR/>.
2. Het SONAR-project wordt gefinancierd door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap in het kader van het Programma Beleidsgericht Onderzoek (PBO97/15/42, PBO98/56/76, PBO99B/4/13) en maakt sinds 2000 deel uit van het Steunpunt 'Loopbanen van leerlingen en studenten in het onderwijs en de overgang van onderwijs naar arbeidsmarkt'.
3. De meesten van deze jongeren wonen nog bij hun ouders: 36 procent van de mannen en 20 procent van de vrouwen woont nog thuis. De conclusies van de analyses met de groep opgedeeld in thuiswonenden en alleenwonenden zijn gelijkaardig. Om een grotere referentiegroep te verwerven, zijn ze voor de definitieve analyses samengenomen.
4. Om te komen tot groepen van voldoende omvang zijn de studievelden 'wetenschappen', 'toegepaste wetenschappen' en 'landbouw' samengevoegd, evenals 'gezondheid & welzijn' en 'diensten'. De component 'sociale wetenschappen' is afgesplitst van 'handel en rechten' en opgenomen bij 'kunst & cultuur'.
5. Hoewel er op basis van de literatuur weinig indicaties zijn voor een verschillend effect van de gevolgde studierichting voor mannen en vrouwen, toetsten we ook dit differentieel effect. Voor geen enkel van de drie arbeidsmarktindicatoren leverde een differentieel effect voor het studiedomein evenwel een statistisch significante bijdrage tot het model.
6. Vooral omdat met de invoering van een interactie-effect de referentie van de analyse kan wijzigen. Om dit zoveel mogelijk te vermijden, gebruikten we *deviation*-coderingen van de variabelen in de modellen. Dit impliceert dat het aflezen van de verklaring in het genderverschil in stapsgewijze modellen wel iets gemakkelijker zou kunnen verlopen.
7. Mochten we bij de decompositie uitgaan van vrouwen als basis, dan zouden de resultaten niet hetzelfde zijn. Vooral daar waar mannen en vrouwen sterk verschillen in hun verdeling op een kenmerk in combinatie met een substantieel differentieel effect voor beide geslachten, schrijft de decompositietechniek meer of minder van het verschil tussen mannen en vrouwen toe aan samenstelling of effecten, of zelfs als verklaard en onverklaard. Deze inzichten worden in de eindbeschouwing bij de bespreking van de resultaten van de decompositie ook geïllustreerd.

Literatuur

- Altonji, J.G. (1994). The effects of high school curriculum on education and labor market outcomes. *The Journal of Human Resources*, 30, 409-438.
- Andersson, R. & Olsson, A.-K. (1999). *Fields of training. Manual*. Thessaloniki: CEDEFOP – European Centre for the Development of Vocational Training.
- Becker, G. (1964). *Human capital. A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: Columbia University Press.
- Belet, H. & Laurijssen, I. (2002). De rol van het onderwijs in het bepalen van status en levenskansen. In M. Elchardus & I. Glorieux (Red.), *De symbolische samenleving: Exploratie van de nieuwe sociale en culturele ruimtes* (pp. 191-214). Tiel: Lannoo.

- Belet, H., Glorieux, I. & Laurijssen, I. (2004). The transition from school to work in Flanders: gender inequality and the role of household formation. In P. Littlewood, I. Glorieux & I. Jönsson (Red.), *The Future of Work in Europe* (pp. 158-177). Aldershot: Ashgate.
- Blinder, A.S. (1973). Wage discrimination: reduced form and structural variables. *Journal of Human Resources*, 8, 436-455.
- Blossfeld, H. (1985). Berufseintritt und Berufsverlauf. Eine Kohortenanalyse über die Bedeutung des ersten Berufs in der Erwerbsbiographie. *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung*, 18, 177-197.
- Boaler, J. (1998). Mathematical equity - under achieving boys or sacrificial girls? *International Journal of Inclusive Education*, 2, 119-134.
- Brown, C. & Corcoran, M. (1997). Sex-based differences in school content and the male-female wage gap. *Journal of Labor Economics*, 15, 431-465.
- Carrier, S. (1995). Family status and career situation for professional women. *Work, Employment & Society*, 9, 343-358.
- Claes, R., Lambrecht, M. & Schuttringer, S. (1984). *Dossier onderwijs: scolarisatiegraden, 1956-57 tot 1982-83*. Brussel: Planbureau.
- Cliquet, R. & Callens, M. (Red.) (1993). *Gezinsvorming in Vlaanderen*. Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudien.
- Colley, A. (1998). Gender and subject choice in secondary education. In J. Radford (Red.), *Gender and choice in education and occupation* (pp. 18-36). New York: Routledge.
- Costa, D.L. (2000). From mill town to board room: the rise of women's paid labor. *Journal of Economic Perspectives*, 14, 101-122.
- Davies, S. & Guppy, N. (1997). Fields of study, college selectivity, and student inequalities in higher education. *Social Forces*, 75, 1417-1438.
- Daymont, T.N. & Andrisani, P.J. (1984). Job preferences, college major, and the gender gap in earnings. *The Journal of Human Resources*, 19, 408-428.
- Derks, A. & Vermeersch, H. (2001). *Gender en schools presteren. Een multilevel-analyse naar de oorzaken van de grotere schoolachterstand van jongens in het Vlaams secundair onderwijs*. Verslag van het project 'Onderzoek naar het verschil in schools presteren tussen jongens en meisjes in Vlaanderen' (OBPWO 99.05) – Onderzoek in samenwerking met de KUL, Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- Derks, A. & Vermeersch, H. (2002). Studeren is voor mietjes! Een analyse van de genderverschillen in schools presteren. In M. Elchardus & I. Glorieux (Red.), *De symbolische samenleving: Exploratie van de nieuwe sociale en culturele ruimtes* (pp. 215-240). Tiel: Lannoo.
- Dronkers, J. & Bros, L. (1995). Het effect van onderwijsniveau en studierichting op beroepsloopbaan. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 11, 358-373.
- Dryler, H. (1998). Parental role models, gender and educational choice. *British Journal of Sociology*, 49, 375-398.
- Duquet, N., Glorieux, I., Laurijssen, I. & Van Dorsselaer, Y. (2005a). *Problematische schoolloopbanen. Zittenblijven, waterval en ongekwalificeerde uitstroom in het secundair onderwijs*. Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel.

- Duquet, N., Glorieux, I., Laurijssen, I. & Van Dorselaer, Y. (2005b). Van voor naar achter. Waarom wordt de voorsprong van meisjes op school niet verzilverd op de arbeidsmarkt? In J. Godemont, N. Steegmans, K. Goyvaerts, S. Lenaers & S. Spee (Red.), *Jaarboek 3: Het leven zoals het zou kunnen zijn: (on)gelijke kansen in de levensloop* (pp. 79-100). UAHasselt: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.
- Dykstra, P.A. & Fokkema, T. (2000). Partner en kinderen: belemmerend of bevorderend voor beroepssucces? Beroepsmobiliteit van mannen en vrouwen met verschillende huwelijks- en ouderschaps carrières. *Mens & maatschappij*, 75, 110-128.
- Elchardus, M., Huisseune, M. & Scheys, M. (1992). Vrouwelijkheid en universitaire studiekeuze. In M. Scheys (Red.), *Rapporten en perspectieven omtrent vrouwenstudies* (pp. 24-54). Brussel: VUB Press.
- Finnie, R. & Frenette, M. (2003). Earning differences by major field of study: evidence from three cohorts of recent Canadian graduates. *Economics of Education Review*, 22, 179-192.
- Gallagher, A.M. (1997). *Educational achievement and gender: A review of research evidence on the apparent underachievement of boys*. Bangor: Department of Education Northern Ireland.
- Gaskell, J. (1992). *Gender matters from school to work*. Milton Keynes: Open University Press.
- Gerhart, B. (1990). Gender differences in current and starting salaries: the role of performance, college major, and job title. *Industrial and Labor Relations Review*, 43, 418-433.
- Glorieux, I. & Vandeweyer, J. (2002). Belgische vrouwen en mannen, een wereld van verschil. Over de verdeling van het werk tussen Belgische vrouwen en mannen. In Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid (Red.), *Vrouwen en mannen in België, naar een egalitaire samenleving* (pp. 73-80). Brussel: Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid.
- Hardarson, Ó.S. & Romans, F. (2005). *Labour market latest trends - 3rd quarter 2004 data. Statistics in focus, Population and social conditions, 3/2005*. Luxemburg: Eurostat.
- Iacovou, M. & Berthoud, R. (2001). *Young people's lives: A map of Europe*. Colchester: University of Essex, Institute for Social and Economic Research.
- Jonsson, J.O. (1999). Explaining sex differences in educational choice. An empirical assessment of a rational choice model. *European Sociological Review*, 15, 391-404.
- Joy, L. (2000). Do colleges shortchange women? Gender differences in the transition from college to work. *AEA Papers and Proceedings*, 90, 471-475.
- Kalmijn, M. & van der Lippe, T. (1997). Type of schooling and sex differences in earnings in the Netherlands. *European Sociological Review*, 13, 1-15.
- Kim, A. & Kim, K.-W. (2003). *Returns to tertiary education in Germany and the UK: effects of fields of study and gender*. Mannheim: Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung, Working Paper Nr. 62.
- Kunze, A. (2005). The evolution of the gender wage gap. *Labour Economics*, 12, 73-97.
- Lippe, T. van der & van Doorne-Huiskes, A. (1995). Veranderingen in stratificatie tussen mannen en vrouwen. In J. Dronkers & W.C. Ultee (Red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland. Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (pp. 104-124). Assen: Van Gorcum.
- Marini, M.M. & Fan, P.-L. (1997). The gender gap in earnings at career entry. *American Sociological Review*, 62, 588-604.

- Mason, M.A. & Goulden, M. (2004). Marriage and baby blues: Redefining gender equity in the academy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 596, 86-103.
- Meulders, D. & Plasman, R. (2002). De plaats van de vrouw op de arbeidsmarkt. In Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid (Red.), *Vrouwen en mannen in België, naar een egalitaire samenleving* (pp. 63-71). Brussel: Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid.
- Mortelmans, D., Van Ourti, S. & Verstreken, M. (2002). De transformatie van een man in een vader. De gevolgen van een eerste kind op het leven van een man. In H. Van Crombrugge e.a., *Vaders in soorten: vaders in soorten en maten gewikt en gewogen* (pp. 47-72). Tiel: Lannoo.
- Oaxaca, R. (1973). Male-female wage differentials in urban labor markets. *International Economic Review*, 14, 693-709.
- Parsons, T. (1956). The American family: Its relations to personality and to the social structure. In T. Parsons & R.F. Bales (Red.), *Family. Socialization and interaction process* (pp. 3-33). London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Peters, E. & du Bois-Reymond, M. (1990). Levensontwerpen van jonge vrouwen en mannen. Resultaten uit een intergenerationeel vergelijkend onderzoek. *Mens & Maatschappij*, 65, 396-417.
- Reskin, B. & Padavic, I. (1994). *Women and men at work*. Thousand Oakes: Pine Forge Press.
- Smyth, E. (2003). Gender differentiation and early labour market integration across Europe. In I. Kogan & W. Müller (Red.), *School-to-work transitions in Europe: Analyses of EU LFS 2000 ad hoc module* (pp. 55-88). Mannheim: Mannheim Zentrum für Europäische Sozialforschung, Universität Mannheim.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (1998). *Sociaal en cultureel rapport 1998. 25 jaar sociale verandering*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SONAR (2000). *Jongeren in transitie. De arbeidsmarkt in Vlaanderen*. Jaarreeks 2000, deel 4, Leuven: Garant.
- SONAR (2004). *Hoe maken Vlaamse jongeren de overgang van school naar werk? Basisrapportering cohorte 1976 (tweede golf)*. Eindrapport PBO99: deel 2. Leuven: SONAR.
- Steegmans, N. & Van Haegendoren, M. (2003). *Segregatie (M/V) in het Vlaamse hoger onderwijs: onderschat of overroepen?* Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid UA-LUC.
- Tijdens, K.G. & de Ru, P.A. (1988). Loopbanen van vrouwen. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 4, 8-18.
- Trends (2001). *Trends Top 30.000*. Brussel: Editop.
- UNESCO (1997). *International standard classification of education*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Van Aerschot, M., Hermans, D.J. & Verhoeven, J.C. (2004). *Gezocht: ingenieur (m/v). Een onderzoek naar studiekeuze vanuit genderperspectief*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid UA-LUC.
- Velden, R.K.W. van der & Wolbers, M.H.J. (2000). De sleutelmacht van de opleiding: Een verklaring voor de verschillen in de arbeidsmarktpositie tussen opleidingen. *Mens & Maatschappij*, 75, 185-202.

- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling (2003). *De genderkloof gedicht? De positie van vrouwen op de arbeidsmarkt*. Brussel: Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling, Dienst databeheer en -analyse.
- Waldfogel, J. (1997). Working mothers then and now: a cross-cohort analysis of the effects of maternity leave on women's pay. In F.D. Blau & R.G. Ehrenberg (Red.), *Gender and Family Issues in the Workplace* (pp. 92-126). New York: The Russell Sage Foundation.
- Werfhorst, H.G. van de (2002). Fields of study, acquired skills and the wage benefit from a matching job. *Acta Sociologica*, 45, 287-303.
- Weymann, A. (1999). From education to employment: occupations and careers in the social transformation of East Germany. In W.R. Heinz (Red.), *From education to work: cross-national perspectives* (pp. 87-108). Cambridge: University Press.
- Zij-kant (2005). *Campagne Equal Pay Day. Dossier loonongelijkheid tussen vrouwen en mannen*. Brussel: Zij-kant.